Napoleon pražského učení. Josef Ladislav Jandera (1776-1857)

Řád premonstrátských řeholních kanovníků

In: Jindřich Bečvář (author); Martina Bečvářová (author); Jan Pišna (other): Napoleon pražského učení. Josef Ladislav Jandera (1776-1857). (Czech). Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2026. pp. 71–78.

Persistent URL: http://dml.cz/dmlcz/405518

Terms of use:

© Jindřich Bečvář

© Martina Bečvářová

© Jan Pišna

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* http://dml.cz

Řád premonstrátských řeholních kanovníků[1]

V nedávné době jsme si připomínali devět set let od vzniku Řádu premonstrátských řeholních kanovníků (*Candidus et Canonicus Ordo Praemonstratensis*, ve zkratce OPraem), který založil německý kněz Norbert z Xantenu roku 1120 nebo 1121. Po celý jubilejní rok *900 let od založení premonstrátského řádu*, od 29. listopadu 2020 do 9. ledna 2022, byly ostatky sv. Norberta vystaveny v bazilice Nanebevzetí Panny Marie na Strahově, kam byly přeneseny roku 1627.

1. Norbert z Xantenu, založení řádu

Norbert z Xantenu byl šlechtického původu, jeho otcem byl rytíř Heribert von Gennep, matka Hedviga patrně pocházela z lotrinského vévodského rodu. Norbert se narodil kolem roku 1082, snad přímo na hradu Gennep (Vestfálsko, u hranic s Holandskem). Nebyl prvorozeným synem, proto ho otec orientoval k církevní kariéře.

Norbert se stal kanovníkem farního kostela sv. Viktora v Xantenu (severní Porýní-Vestfálsko, asi 100 km severně od Kolína nad Rýnem), jehož byl jeho otec patronem. Kanovnické místo bylo spojeno s větším důchodem (*beneficium*).

Norbert byl mimořádně vzdělaný, navíc byl dobrým řečníkem. Přestože zahájil církevní kariéru a zpíval v chóru kanovníků, žil světským životem bohatého šlechtice. Byl velmi schopný, brzy se dostal ke dvoru kolínského arcibiskupa Friedricha I. ze Schwarzenburgu (asi 1075/78 až 1131, arcibiskupem od r. 1100) a zanedlouho i ke dvoru císaře Jindřicha V. Sálského (1086–1125, císařem od r. 1106), stal se jeho sekretářem. Roku 1111 ho doprovázel do Říma na jeho korunovaci papežem Paschalem II. (asi 1050 až 1118, papežem od r. 1099). Když císař v rámci boje o investituru papeže zajal, Norbert se od jeho činu distancoval. Císař ho přesto ponechal ve službě, dokonce mu roku 1113 nabídl biskupství v Cambrai v severní Francii. Norbert však tuto nabídku nepřijal.

Uvádí se, že roku 1115 při jeho výletu do vestfálského Vredenu přišla náhlá bouře, v Norbertově bezprostřední blízkosti udeřil blesk, srazil ho z koně, ale on zázrakem přežil a slyšel hlas, který ho káral za hříšný život. Rozhodl se zanechat světských radovánek a přešel k řeholnímu životu. Arcibiskup Friedrich I. ze Schwarzenburgu ho roku 1115 v kolínské katedrále sv. Petra vysvětil na kněze.

[1] Část této kapitoly je více méně převzata z [BB3].

Norbert se stal pokorným kajícníkem, potulným kazatelem hlásajícím slovo Boží. Roku 1118 rozdal svůj majetek, vzdal se kanovnického místa a odešel do Saint-Gilles v jižní Francii, kde pobýval ve vyhnanství papež Gelasius II. (1060–1119, papežem od r. 1118). Ten mu dal oficiální povolení a požehnání k misijní činnosti v Porýní a v oblastech dnešní Belgie a Francie.

Norbert odešel roku 1120 s několika druhy a žáky na osamělé místo v hlubokých lesích v Burgundsku v severovýchodní Francii. Doprovázel ho jeho přítel Hugo von Cambrai-Fosses (1093–1164). Panna Maria prý Norbertovi ukázala nedaleko Laonu louku s rozpadlou kaplí. Na tomto místě – *Pratum monstratum*, neboli *Praemonstratum*, kterému se začalo říkat *Prémontré*, se usadili, založili novou komunitu a začali budovat klášter.[2] Přijali mírně upravenou reguli sv. Augustina (který se prý Norbertovi zjevil) a snažili se obnovit původní řeholní ideál. Boží hod vánoční roku 1121, kdy Norbert složil řeholní sliby, bývá uváděn jako den vzniku nového řádu. Zanedlouho bylo na vysušených močálech vystavěno opatství a postupně budován nový chrám, pro který Norbert v Kolíně nad Rýnem získal ostatky svatých mučedníků. Premonstrátský řád i jeho řeholi potvrdil roku 1126 papež Honorius II. (1060–1130, papežem od r. 1124). Zvěsti o Norbertově komunitě v Prémontré se šířily, jejich společenství rostlo a následovníků rychle přibývalo.

Roku 1126 byl Norbert papežem Honoriem II. jmenován arcibiskupem v Magdeburku,[3] vedení kláštera i řádu předal příteli Hugovi. Zůstal při svém asketickém a skromném životě, arcibiskupský dvůr nevedl v duchu tehdejších rozmařilých zvyků církevních hodnostářů. I nadále prosazoval pokoru, návrat k duchovnímu životu a obnovování klášterů. Snažil se o uznání papeže Inocence II. (zemřel r. 1143, papežem od r. 1130) proti vzdoropapeži Anakletovi II. (asi 1090 až 1138, vzdoropapežem od r. 1130), intervenoval v této věci i na dvoře císaře Lothara III. (1075–1137, králem od r. 1125, císařem od r. 1133).

Dne 6. června roku 1134 arcibiskup Norbert v Magdeburku zemřel, pohřben byl v klášterním kostele Panny Marie (Liebfrauenkirche, resp. Liebfrauenstift, resp. Marienstift).[4]

Roku 1515 byl Norbert papežem Lvem X. (1475–1521, papežem od r. 1513) prohlášen za blahoslaveného, za svatého roku 1582 papežem Řehořem XIII. (1502–1585, papežem od r. 1572). V římskokatolické církvi je 6. červen svátkem sv. Norberta.[5]

Na obrazech a freskách je sv. Norbert znázorňován v premonstrátském řeholním oděvu nebo v rouchu arcibiskupa s mitrou, monstrancí (symbol eucharistie), palliem biskupa, berlou s dvojramenným patriarchálním křížem

[2] Klášter byl zničen za *Velké francouzské revoluce* roku 1790.

[3] Magdeburské arcibiskupství bylo v té době misijním arcibiskupstvím pro východní Evropu. Premonstráti hráli důležitou misijní úlohu mezi Slovany v Pobaltí, mezi Prusy a Litevci a ovlivnili kolonizaci málo obydlených částí severovýchodní a východní Evropy.

[4] Dnes je tam umístěno muzeum umění a koncertní hala.

[5] O životě a díle sv. Norberta viz např. [Če2], [Cz], [Da], [Dk], [Kv], [Ph], [Ří], [Sj] a [Str1].

(znamení církevní autority). Je typickým světcem protireformace, je uctíván jako zakladatel a patron řádu premonstrátů a premonstrátek.

Připomeňme ještě výrok sv. Norberta: *Byl jsem u dvora, žil jsem v klášteře, působil jsem ve vysokých čestných úřadech církve, a všude jsem se naučil, že není nic lepšího, než odevzdat se zcela Bohu.*

Členové premonstrátského řádu se nazývají *premonstráti* podle místa jejich prvního kláštera, *norbertini* podle zakladatele řádu sv. Norberta, resp. *bílí bratři* podle barvy oděvu – bílého řeholního roucha. Po vstupu do řádu dostane každý nový člen své řeholní jméno. Jednotlivé řeholní domy se nazývají kanonie (*canonia*).

Premonstrátským oděvem se stala bílá tunika se škapulířem a cingulem a biret. Ve znaku premonstrátů jsou v modrém poli posetém zlatými liliemi dvě zkřížené zlaté berle. Heslem premonstrátů je *Ad omne bonum opus parati* – Připraveni ke každému dobrému dílu.

Řehole zavazuje premonstráty k asketickému životu a duchovní službě, tj. ke kázáním, zpovědím apod., k charitě a rozvíjení vzdělanosti a vědy. Premonstráti se v dalších stoletích angažovali ve vědě, školství, knihovnictví, v kultivaci krajiny a podpoře hospodářského rozvoje.

V blízkosti premonstrátských klášterů někdy vznikaly komunity sester premonstrátek (řeholních kanovnic premonstrátského řádu). Vypomáhaly zejména při charitativní práci. U premonstrátů se poprvé v dějinách církve objevuje instituce laiků (tzv. třetí řád).

V roce 1990 bylo na celém světě přes sedmdesát premonstrátských klášterů.[6]

2. Premonstráti v Čechách, Strahovský klášter

První premonstrátský klášter v Čechách vznikl v letech 1142 až 1143 v Praze na Strahově. Založil jej olomoucký biskup Jindřich Zdík (asi 1083 až 1150, biskupem od r. 1126) nedlouho poté, co roku 1138 vykonal pouť do Svaté země. Založení kláštera podpořil kníže Vladislav II. (asi 1110 až 1174, od r. 1140 český kníže, v letech 1158–1172 druhý český král označovaný jako Vladislav I.) a jeho žena Gertruda Babenberská (asi 1118 až 1150). Roku 1143 pozval Jindřich Zdík do Čech premonstráty ze Steinfeldského kláštera v severním Porýní-Vestfálsku, kteří na Strahově začali rozvíjet život řeholního společenství. Tak vznikla Královská kanonie premonstrátů na Strahově – *Regia canonia strahoviensis in Monte Sion, Pragae.*[7] Strahovský klášter je jedním

[6] O řádu premonstrátských řeholních kanovníků viz např. [Bm], [Lg], [On1] a [VSF].

[7] Originál zakládací listiny Strahovského kláštera se nedochoval, nejstarší známý (neúplný) opis je z roku 1410. Jeho latinské znění viz *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae* (Tomus I, Pragae MCMIV-MCMVII, Num. 156, s. 157–161), český překlad viz *Letopis Vincenciův a Jarlochův*, Praha, 1957, s. 188–190. O Strahovském klášteru viz [KL] a https://www.strahovskyklaster.cz [20.1.2022].

z nejstarších nepřetržitě existujících premonstrátských klášterů na světě, patří k významným místům naší země.

Premonstráti postavili na Strahově nejdříve dřevěný klášter a krátce poté kamennou románskou baziliku, která existovala (celá nebo jen zčásti) již roku 1149. Po jejím dokončení stavěli kamenné klášterní budovy, které byly zhruba dokončeny v osmdesátých letech 12. století. Po požáru roku 1258 byl klášter obnoven. Vypleněn byl za husitských válek, dlouhá léta byl v úpadku. Od obnovy strahovského kláštera roku 1436 až do doby pobělohorské žil v klášteru většinou pouze opat a jeden kanovník. Až koncem 16. století byl klášter i jeho aktivity postupně oživeny. Kostel i klášterní budovy byly přebudovány a zahrady zvelebeny. Všestranný rozvoj kláštera, duchovní, stavební i ekonomický, pokračoval i v 17. století. Koncem třicetileté války byl klášter vypleněn a vyloupen, ve druhé polovině 17. století byl obnoven a opět začal vzkvétat.

Románské křídlo konventu bylo v letech 1671 až 1674 přestavěno v barokním stylu podle projektu Giovanniho Domenica Orsiho (1634–1679). Po roce 1682 byla vystavěna budova opatství podle návrhu Jeana Baptisty Matheya (1630–1696).

Další pohromu klášteru přineslo francouzské obléhání Prahy roku 1742 a pruské ostřelování roku 1751, kdy byly poškozeny budovy konventu. Na odstranění škod a přebudování kláštera se podílel Anselmo Martin Lurago (1701–1765). Na výzdobě klášterních budov a baziliky v různých obdobích pracovali malíři Jan Jiří Hering (1580–1644), Antonín Arnošt Steveno ze Steinfelsu (asi 1608 až 1675), Michael Leopold Willmann (1630–1706), Jan Kryštof Liška (asi 1650 až 1712), Jiří Vilém Josef Neunhertz (1689–1749), František Kristián Ezechiel Nosecký (později řádovým jménem Siard, 1693–1753), František Xaver Karel Palko (též Balko, 1724–1767/1770) a sochaři Ondřej Filip Quitainer (1679–1729), Jan Antonín Quitainer (1709–1765) a Ignác František Platzer (1717–1787).

V 19. století již neprobíhaly žádné větší přestavby a úpravy kláštera. V té době byl klášter rozsáhlým souborem budov (konvent, knihovna, budova opatství, budova provizorátu), patřila k němu bazilika, hospodářské budovy (stáje, sýpky, pivovar apod.) a dvě nepřístupné zahrady [konventní (dnes stále nepřístupná) a opatská (dnes letní restaurace)], malá *Vyhlídka s vinicí* a *Velká strahovská zahrada* na Petříně. Měly charakter ovocného sadu i lesní odpočinkové zóny.

Roku 1950 byl klášter zrušen, od roku 1953 byly budovy využívány *Památníkem národního písemnictví*. Byl však proveden archeologický průzkum celého areálu a částečně obnovena románská podoba kláštera. Po roce 1989 se do kláštera vrátili premonstráti. Rekonstrukce objektu pokračuje, v roce 1992 byla provedena rozsáhlá oprava baziliky. Roku 2018 *Královská kanonie premonstrátů na Strahově* sdružovala 75 kanovníků, kteří žili v klášteru nebo na farách v českých zemích, případně na Slovensku.

Nejdůležitějším objektem strahovského areálu je bazilika Nanebevzetí Panny Marie. První bazilika zde byla vystavěna v románském stylu ve druhé polovině 12. století. Po devastujícím požáru (1258) byla přestavěna v gotickém slohu, severní loď byla rozšířena o kapli sv. Voršily (dnes kaple sv. Norberta). Další přestavba se uskutečnila v letech 1601 až 1605 za opata Jana III. Lohelia (1549–1622). Byly při ní odstraněny následky husitského vyplenění kláštera a dlouhotrvající chátrání baziliky i kláštera, nově byly vystavěny obě věže a nové průčelí. Další renesanční úpravy probíhaly v letech 1630 až 1631 za opata Kašpara z Questenberku (Caspar von Questenberg, 1571–1640, opatem od r. 1612). Byla prodloužena loď baziliky, vystavěno nové průčelí a v jižní lodi vybudována kaple Panny Marie Pasovské. Poslední velká přestavba se uskutečnila pod taktovkou již zmíněného Anselma Martina Luraga v 18. století. V letech 1742 až 1758 byla bazilika vyzdobena osmi velkými freskami, dvaatřiceti malými freskami a cyklem dvanácti nástěnných obrazů ze života sv. Norberta. Papež Jan Pavel II. (1920–2005, papežem od r. 1978) roku 1992 strahovskou baziliku povýšil – nyní je označována jako *Basilica minor*.[8]

Od nejstarších dob existovala na Strahově klášterní knihovna, během staletí se její knižní fond rozrůstal, na přelomu 16. a 17. století již byl pro knihy zřízen samostatný sál. Knihovna utrpěla ztráty v období třicetileté války (např. v roce 1648 při švédském rabování).

Architekt Giovanni Domenico Orsi vybudoval v letech 1671 až 1674 *Teologický sál* s barokní knihovnou, která má dnes asi 18 tisíc svazků. Nástropní fresku a fresky ve zdobených štukových polích vytvořil v letech 1721 až 1727 Siard Nosecký. Představují základní ideje moudrosti, zobrazují staré latinské citáty (*Vědění je namáhavé, ale užitečné*, *Lepší je moudrost než síla* apod.). V knihovně byla v masivních barokních skříních umístěna zejména teologická literatura. Dnes jsou v sále i holandské glóby ze 17. až 19. století. Ve spojovací chodbě byl později zřízen kabinet kuriozit (předchůdce muzea), v němž byly vystavovány různé přírodniny a vycpaná zvířata.

O století později, v letech 1783 až 1785, byl postaven klenutý *Filozofický sál* ve stylu pozdního baroka a raného klasicismu; vznikl přestavbou staré klášterní sýpky. Má délku 32 metrů, šířku 10 metrů a výšku 14 metrů. Jeho architektem byl Ignác Alois Jan Nepomuk Palliardi (1737–1824). Na sochařské výzdobě se podílel Ignác František Platzer, nástropní fresku ve stylu rakouského rokoka vytvořil roku 1794 Franz Anton Maulbertsch (1724–1796). Zobrazuje působení Boží moudrosti v dějinách lidstva. Téměř dokončený *Filozofický sál* byl roku 1792 upraven, aby mohl pojmout mobiliář i inventář ze zrušeného premonstrátského kláštera Louka u Znojma. V novém sále bylo uloženo asi 42 tisíc svazků.

Klasicistní průčelí knihovny bylo dokončeno roku 1783. Pozoruhodné je tím, že kromě bohaté výzdoby (pilastry, vlysy, štít, vázy, plastika zobrazující zeměkouli, žezlo, kružítko a knihy) je ozdobeno medailonem císaře Josefa II.,

[8] O historii kláštera na Strahově, jeho památkách a krásách viz např. [Če2], [Hů], [Sn] a [We2].

který roku 1781 vydal nařízení o zrušení klášterů; strahovský klášter však zrušen nebyl. Je to velmi netypická ozdoba pro církevní stavbu.

V současné době tvoří knihovnu dva sály spojené chodbami. Knihovna uchovává asi 200 tisíc knih, z toho asi 3 000 vzácných rukopisů a 1 500 prvotisků.[9]

Strahovský klášter pečoval o duchovní kulturu, vzdělanost i umění. Od 18. století začal budovat sbírku obrazů, soch a uměleckých předmětů. Opat Jeroným Josef Zeidler (1790–1870, opatem od r. 1834) roku 1834 rozhodl, že v klášteru bude vytvořena obrazárna. Byly v ní umístěny čtyři stovky cenných obrazů, např. *Růžencová slavnost* od Albrechta Dürera (1471–1528). V průběhu 19. století a v první polovině 20. století se klášterní sbírka úspěšně rozrůstala a byla pečlivě katalogizována. I když sídlila v prostorách klauzury, navštěvovali ji milovníci umění z celého světa. Obrazárna byla jednou z nejvýznamnějších sbírek umění ve střední Evropě. Po roce 1950 došlo k jejímu znehodnocení, neboť její nejlepší část přešla do *Národní galerie* v Praze, části byly rozvezeny do různých sbírek. V devadesátých letech se premonstrátům z větší části podařilo bývalý sbírkový fond zcelit. Dnes čítá asi 1 500 obrazů, soch a grafik zahrnujících období od 14. do 19. století. Část sbírky je přístupná veřejnosti v prostorech kláštera. V roce 2014 byla veřejnosti zpřístupněna i klášterní pokladnice shromažďující liturgické předměty ze 17. až 20. století (monstrance, kalichy, relikviáře, oděvy atd.).

Nedlouho po založení strahovského kláštera vznikaly u nás další premonstrátské kláštery: Litomyšl (r. 1090 založen jako benediktinský, r. 1145 benediktini vypuzeni a uvedeni premonstráti, r. 1344 změněn na biskupství), Doksany (ženský, r. 1143/50, zrušen r. 1782), Želiv (r. 1144 založen jako benediktinský, r. 1147 benediktini vypuzeni a r. 1149 uvedeni premonstráti), Louňovice (ženský, r. 1149/50, zničen husity r. 1420), Klášterní Hradisko u Olomouce (r. 1078 založen jako benediktinský, r. 1150 benediktini vypuzeni a uvedeni premonstráti, r. 1784 zrušen, přeměněn na vojenskou nemocnici), Dolní Kounice, Rosa coeli (ženský, r. 1181, zanikl v první třetině 16. století), Milevsko (r. 1187, zrušen r. 1785), Louka u Znojma (r. 1190, zrušen r. 1784, přeměněn na kasárna), Teplá (r. 1193), Chotěšov (ženský, r. 1202, zrušen r. 1782), Zábrdovice (r. 1209, zrušen r. 1784) a Nová Říše (ženský, r. 1211, přeměněn na mužský r. 1582).[10]

3. Ostatky svatého Norberta

Po rozšíření luterské reformace v Sasku byl premonstrátský klášter v Magdeburku zabrán protestanty. Mnohé zahraniční kanonie proto usilovaly o přene-

[9] O historii strahovské knihovny a jejích knižních fondech viz [KHŽ], [KRP], [MHŽ], [Str3], [Šu], [We1] a [Za].

[10] Nyní jsou premonstrátské kláštery na Strahově, v Želivě, Teplé, Nové Říši a Doksanech, k tomu přistupuje *Kongregace sester premonstrátek* na Svatém Kopečku u Olomouce. Ženský klášter v Doksanech byl obnoven roku 1998, jsou zde mimo jiné vyráběny premonstrátské oděvy. Na Slovensku je premonstrátský klášter v Jasově nedaleko Košic, založen byl před rokem 1173. O činnosti premonstrátského řádu na našem území viz např. [AD] a [Če1].

sení ostatků sv. Norberta, zakladatele premonstrátského řádu a magdeburského arcibiskupa, na bezpečnější místo. Protestantští představitelé města je však stále odmítali vydat. Situace se změnila až po porážce vojska dánského krále Kristiana IV. [vedeného generálem Petrem Arnoštem II. Mansfeldem (1580–1626)] u Desavy dne 25. dubna 1626 císařskými vojsky pod velením Albrechta z Valdštejna (1583–1634).

Od roku 1625 se snažil získat ostatky sv. Norberta i strahovský opat Kašpar z Questenberku a nakonec se mu to podařilo. Měl totiž podporu císaře Ferdinanda II. (1578–1637, císařem od r. 1619), který převoz ostatků politicky zaštítil. Navíc dal pokyn Albrechtovi z Valdštejna, aby jeho vojsko převozu ostatků napomohlo a jistilo jej. Dne 11. prosince 1626 byly ostatky sv. Norberta provizorně uloženy v Doksanech, počátkem roku 1627 dopraveny na Strahov a pohřbeny před oltářem v bazilice Nanebevzetí Panny Marie. Strahovský klášter tak nabyl prestiže a stal se v Evropě významným centrem premonstrátského řádu.[11]

Velkolepá slavnost související se získáním ostatků světce se konala 2. května 1627. Opat Kašpar z Questenberku dal k oslavám vytisknout ilustrované knihy a vyrazit slavnostní medaili, kterou vytvořil rytec a mincmistr Donát Starck. Pražští premonstráti si u papeže vymohli zákaz odebírání relikvií – dodržován byl až do 19. století. V návaznosti na tyto oslavy namaloval Jan Jiří Hering v letech 1627 až 1630 na opatovo přání cyklus deseti pláten $5 \times 2,4\,\mathrm{m}$ se scénami ze života sv. Norberta. Umístěny byly ve strahovské basilice.[12] Kardinál Harrach[13] připojil sv. Norberta k patronům české země.

Roku 1873 byla ve strahovské bazilice Nanebevzetí Panny Marie upravena kaple sv. Voršily, z hlavní lodi do ní byly přeneseny ostatky sv. Norberta a uloženy v ebenové rakvi do bohatě zdobeného sarkofágu pod knížecí korunou na sloupech. Kaple byla uzavřena zdobenou mříží a nově vysvěcena jako kaple sv. Norberta.[14]

[11] Viz [Str2]. Někdy se uvádí, že pravé ostatky sv. Norberta zůstaly v Magdeburku a převezeny byly ostatky podvržené.

[12] V 18. století byly přepraveny do klášterního kostela Navštívení Panny Marie v Milevsku, roku 2010 byly vráceny na Strahov. V současnosti jsou plátna restaurována pod vedením RNDr. Mileny Nečáskové akademickým malířem Janem Stöcklem. Viz [Str1], [Op] a [Mj].

[13] Arnošt Vojtěch z Harrachu (Ernst Adalbert von Harrach, 1598–1667), biskup tridentský od r. 1665, 13. arcibiskup pražský a 28. velmistr řádu Křižovníků s červenou hvězdou od r. 1623, kardinál od r. 1626.

[14] O přenesení a uložení ostatků sv. Norberta na Strahov viz např. [Če2] a [Str1].